

УДК 1 : 316.3+340.12
DOI: 10.26693/ahpsxxi2019.01.039

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ

Олег Данильян,

e-mail: odana@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5308-4664>

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

Олександр Дзьобань,

e-mail: a_dzeban@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

У статті продемонстровано, що у сучасному суспільстві проявляються реалії у вигляді «нормальних аварій». Виділені декілька найбільш ілюстративних амбівалентних тенденцій сучасного соціального розвитку, що проявилися у різних аспектах людської діяльності і є «нормальними аваріями». Обґрунтовується, що сучасні мережеві комунікації відрізняються нелінійністю, відсутністю центру та ієрархії, що впливає на динаміку суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, комунікації, «нормальні аварії», соціальна динаміка, глобалізація, урбанізація

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується глибокими соціокультурними трансформаціями та змінами, причиною яких стало усвідомлення людством себе єдиною глобальною загальною цивілізацією, що включає такі загальні елементи, як локальні, регіональні й інші. Навколо глобалізаційних процесів точаться дискусії у контексті концепції зіткнення та боротьби цивілізацій, а також з приводу становлення глобальної земної цивілізації в умовах однополюсного світу. Гостроти цій проблемі додає й проблематика розвитку інформаційного суспільства, динаміка якого характеризується яскраво вираженою амбівалентністю.

З появою нового типу суспільства його структура і структура соціальних зв'язків зазнає серйозних змін. Це відбувається завдяки новим способам соціальної взаємодії, заснованим на появі та впровадженні нових інформаційних технологій, за допомогою яких стало можливим створення єдиної глобальної комунікаційної мережі. Це призводить до того, що сильно видозмінюється структура інформаційних каналів, комунікативний простір особистості стає більш насиченим. Віртуальна реальність, яка конструюється за допомогою комп'ютерних технологій і глобальної комунікаційної мережі Інтернет, додає нового виміру у соціальні відносини. Процеси виробництва, споживання, освіти тощо переносяться у сферу віртуального. Внаслідок віддаленості, знеособленості або анонімності комунікаційних процесів у віртуальному середовищі змінюється уявлення не тільки про структуру комунікаційного процесу, але і про характеристики суб'єктів комунікації. А процес віртуалізації суспільства сприяє появі нових, або видозміні існуючих соціальних практик, що, у свою чергу, викликає реакцію на них з боку громадськості, завдяки чому виникають нові поведінкові, комунікативні алгоритми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Останні 10-15 років відрізняються зростанням числа локальних і глобальних криз різноманітних сфер життя, які

впливають на функціональність соціальної системи і її елементів. Зростає рівень невизначеності, ускладнюються всі аспекти життя індивіда й функціонування соціуму. Одночасно з цим ускладнюються комунікації між елементами соціальних систем, утворюються метасистеми з підвищеною взаємозалежністю між собою. Такі тенденції знайшли відображення в сучасних філософських та соціологічних теоріях, пов'язаних з ускладненням соціальних систем, зі становленням мережевої структури сучасного суспільства і зі збільшенням його ризикогенності у глобальному масштабі¹.

Крім того, у сучасних публікаціях мають місце досить цікаві окремі точки зору на проблему динаміки розвитку сучасного суспільства. Так, наприклад, Л. Хижняк акцентує увагу на різкому дисбалансі позитивної та негативної інформації, яка циркулює в суспільстві і формує суспільну думку стосовно суспільного розвитку, на відсутності коректного обговорення різних точок зору на етапах проектування, розповсюдження й супроводу умовної одиниці інформаційно-психологічного впливу – мема².

О. Маркозова вважає, що інформаційне суспільство і його система цінностей є не тільки благом, що сприяє становленню самостійної особистості, розвитку її внутрішніх ресурсів, але й несе загрозу традиційним цінностям і культурі і сучасна цивілізація стрімко трансформується у «суспільство ризиків», яке ускладнює процеси життєдіяльності і ефективного розвитку³.

У контексті досліджуваної проблеми цілком слушною уявляється точка зору С. Грабтрі й М. Нельсона (С. Crabtree, M. Nelson), які акцентують увагу на забезпеченні захисту прав і свобод людини в інформаційній сфері як на основній умові безпечного розвитку інформаційного суспільства⁴.

А. Вейга (A. Veiga) і Н. Мартінс (N. Martins), зазначають, що лідери різних спільнот можуть впливати на культуру громадян, використовуючи різні підходи до створення комфортного середовища для позитивної динаміки розвитку інформаційного суспільства. Успіхи у цьому напрямку залежить від авторитету лідера, ефективної практики управлінської діяльності⁵.

На думку Н. Сафа (N. Safa) і К. Мапл (C. Maple), інформаційна (комп'ютерна) грамотність є ключовим елементом ефективного суспільного розвитку. На їхнє переконання, високий рівень знань в інформаційно-комунікаційній сфері дозволяє усім суб'єктам суспільства більш глибоко усвідомлювати та відстоювати ціннісні аспекти особистісного і суспільного буття⁶.

Ф. Беланджер (F. Belanger), С. Колліньон (St. Collignon), К. Енрет (K. Enget), Е. Негангард (E. Negangard) роблять висновок про те, що оскільки в даний час одним

---

¹ Гидденс, Э. (2004). *Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь*. Москва: Весь мир; Бергер, П. & Хантингтон, С. (2004). *Многоликая глобализация*. Москва: Аспект Пресс; Beck, U. (2010). *World at Risk*. Cambridge: Polity Press; Castells, M. (2010). *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I: The Rise of the Network Society*. Oxford: Wiley-Blackwell; Urry, J. (2000). *Sociology beyond Societies. Mobilities for the twenty-first century*. London and New York: Routledge.

² Хижняк, Л.М. (2017). Міфи про соціальну статистику, професійна підготовка соціологів та інформаційна безпека держави. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*, 38, 92-95.

³ Маркозова, О.О. (2016). Досягнення життєвого успіху людини в умовах інформаційного перевантаження. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія*, 4 (31), 175-182.

⁴ Crabtree, C. & Nelson, M.J. (2017). New Evidence for a Positive Relationship between De Facto Judicial Independence and State Respect for Empowerment Rights. *International studies quarterly*, 61 (1), 210-224.

⁵ Veiga, A. & Martins, N. (2017). Defining and identifying dominant information security cultures and subcultures. *Computers & Security*, 70, 72-94.

⁶ Safa, N. & Maple, C. (2016). Human errors in the information security realm – and how to fix them. *Computer fraud and security*, 9, 17-20.

з найцінніших активів тієї чи іншої організації є інформація, то і увага до підтримання тенденцій безпечної динаміки суспільного розвитку є першочерговою⁷.

Аналіз розглянутих позицій свідчить, що про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності і, головне, напрямків забезпечення нормального прогресивного розвитку суспільства в умовах його тотальної інформатизації й мереживізації. Це дозволило авторам цієї статті сформулювати **мету** – окреслити й дослідити найбільш суттєві показники амбівалентності динаміки розвитку інформаційного суспільства.

Результати та дискусії. Інформаційно-комунікаційні системи, що бурхливо розвиваються, сприяють створенню всесвітнього (глобального) інформаційного простору як умови обігу інформації. Комунікаційний простір інформаційного суспільства насичений міфами, символами, ідеологемами, які регулюють і нормують масову свідомість у попередні епохи. Стрімке поширення інформації впливає на специфіку спілкування, ціннісно-світоглядні настанови. Ці нові комунікаційні форми створюють нове соціокультурне середовище. Інформація є своєрідним інструментом, що сприяє функціонуванню та розвитку культури. Вона забезпечує збирання, зберігання, переробку й поширення відомостей, що відтворюють культурні явища. Сучасну цивілізацію більшість дослідників називають інформаційною. Це зумовлено медіатизацією культурного простору, коли нові технології стосуються всіх сфер життя. Нові засоби інформації стали не тільки передаточними механізмами, але й засобом виробництва сучасної культури, формування ціннісних структур особистості⁸.

Відтак сучасне суспільство зазнає масштабних структурно-функціональних змін, свідченням чого служать системні кризи глобального значення, протестні рухи та інсценовані у мережевих комунікаціях конфлікти, поширення ідеологічних течій радикального й екстремістського спрямування. Зростає нестабільність, а уразливості ускладнюються і збільшуються в числі, торкаючись функціональності і традиційних, і сучасних мережевих комунікацій. Відбуваються зіткнення традиційних форм соціальності й нових реальностей, які кардинально відрізняються від них, включаючи реальність віртуальну. Уразливості індустріального модерну (зокрема, нерозвиненості технологій, дегуманізація культури капіталістичних відносин) і вразливості рефлексивного модерну вступають у складні взаємодії, також впливаючи на характер соціокультурних комунікацій.

Соціальні зв'язки узагальнено є каналами соціальної комунікації, а сам процес комунікації значень, символів, норм, тобто рух інформації, – необхідною складовою регулювання суспільних відносин. Взаємини людини й держави, людей і соціальних інститутів, людини в різних сферах суспільства, міжособистісні взаємодії втілюються в різних формах соціальної комунікації⁹.

Нелінійна, складна динаміка розвитку сучасного суспільства призводить до того, що лінійні прогностичні методи втрачають свій сенс і функціональну значущість. Проявляються реалії у вигляді «нормальних аварій», під якими Ч. Перроу розуміє нові соціальні вразливості, потенційні катастрофи і нещасні випадки, які є наслідком зростаючої взаємодії між людиною і складними технічними системами, при цьому «серйозні інциденти неминучі навіть при найкращому менеджменті і повній увазі до безпеки»¹⁰. Вони підвищують ступінь уразливості не лише індивіда, але й суспільства у цілому і його підсистем. При цьому невідомо, чи відбудеться катастрофа: «нормальні аварії» можуть проявити себе у вигляді «раптом-подій» (Ж. Дерріда), а можуть

⁷ Belanger, F., Collignon, St., Enget, K. & Negangard, E. (2017). Determinants of early conformance with information security policies. *Information and Management*, 54, 887-901.

⁸ Тортіка, О.О., Біличенко, О.Л. (2010). Інформаційно-комунікаційний простір як відображення сучасного соціокультурного середовища. *Вісник Харківської державної академії культури*, 30, 82.

⁹ Аfenченко, Г.В. (2009). Соціологічні аспекти вивчення комунікацій соціокультурної діяльності. *Вісник Харківської державної академії культури*, 27, 100.

¹⁰ Perrow, Ch. (2011). *Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies*. Princeton: University Press, 3.

залишитися лише потенційно небезпечною ситуацією. На думку Перроу, поява нових уразливостей такого ґатунку в сучасному світі частішає у зв'язку з трьома основними факторами: концентрацією енергії, скупченням населення в зонах ризику і зосередженням економічної й політичної влади. Одночасно з тим, що «нормальні аварії» є неминучою потенційною побічною дисфункціональністю складних систем, вони є ще й продуктами комунікативної діяльності людей, зокрема, того, що стосується традиційної нерівності у розподілі благ і влади¹¹.

Однак це, перш за все, системне явище, саме тому природна вразливість складного суспільства не може бути повністю елімінована, але при цьому її можна деякою мірою мінімізувати за рахунок певних заходів. Такі заходи повинні бути орієнтованими на прийняття адекватних новим соціальним викликам і на розуміння властивостей сучасного відкритого мережевого соціуму і його комунікативних амбівалентних методах управління. Такі методи, у свою чергу, повинні орієнтуватися на реактивне і якісне вирішення традиційних завдань і розосередження концентрацій влади і потенційно небезпечних енергій, а також на кооперацію елементів і акторів систем безпеки, у тому числі пересічних громадян. Саме тому сьогодні надзвичайно актуалізується аналіз уразливостей у сучасному суспільстві, в якому комунікації та інформація стають значущими факторами соціальної динаміки: результати такого аналізу можуть сприяти розробці реальних заходів, що приводять до нейтралізації потенційно небезпечних умов існування людства.

Аналіз літератури дозволяє виділити декілька найбільш ілюстративних амбівалентних тенденцій соціального розвитку, що проявилися у різних аспектах людської діяльності і є «нормальними аваріями».

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. слугує яскравим прикладом становлення «нормальних аварій», неминучих в умовах взаємодії людини зі складними системами. Мануель Кастельс, автор теорії мережевого інформаційного суспільства, називає світову кризу вкрай симптоматичним явищем, яке свідчить про значні трансформації у структурі суспільства, про початок руху соціальних «тектонічних плит», про дисфункціональність у процесах комунікації¹².

Причини кризи кореняться, за М. Кастельсом, у технічному оновленні інструментарію фінансових систем, який викликав ускладнення, прискорення і підвищення ризикогенних фінансових операцій: з'явилися нові фінансові продукти та інструменти (деривативи, ф'ючерси, опції, секуляризоване страхування), які елімінували транспарентність глобального фінансового ринку і практично повністю віртуалізували його. Це, разом з національною політикою дерегуляції та лібералізації економік викликало безконтрольний рух потоків капіталу у світі. Слабкий контроль над торгівлею цінними паперами і фінансовим сектором сприяв появі все більшого числа брокерів, які практикують ризиковане кредитування для отримання максимального особистого доходу¹³. У свою чергу, глобальна автоматизація фінансових процесів поставила власну логіку функціонування повністю над потребами суспільства¹⁴, що призвело до того, що різні актори стали існувати в різних реальностях без перетину цілей, в принципі ускладнюючи можливість і суб'єктивну потребу в комунікації між ними. Внаслідок цього комунікації між учасниками фінансово-економічних процесів, що представляють домінуючі групи ринку, в тому числі, державними інститутами і контролюючими органами, на всіх рівнях значно ускладнилися, взаємодії між акторами стали носити вразливий характер. Між учасниками глобальної фінансової системи проявляється неузгодженість, комунікації між ними стали дисфункціональними, продиктованими егоїстичними інтересами і пріоритетом отримання власної вигоди.

¹¹ Perrow, Ch. (2011). Op. cit., 31.

¹² Castells, M. (2010). Op. cit., XIX.

¹³ Ibid, XX.

¹⁴ Ibid, XXV.

Відсутність довіри учасників фінансово-економічної системи один до одного¹⁵ стало природною уразливістю такої практики, істинні мотиви тих чи інших акторів виявилися завуальованими. Наступна масштабна сек'юритизація всіх організацій, ділових угод і майна, у свою чергу, перетворила фінансову оцінку в основний показник ефективності підприємств, урядів і навіть економік країн, що призвело до контингентності – низці не найкращих рішень, прийнятих у відриві від багатьох факторів, зокрема, ігноруючи мережевізацію соціуму. Погіршило ситуацію і прагнення до прагматизму, бажання постійного зростання прибутку, а також ризикогенного придбання значно більшого числа товарів і послуг, аніж цього могли собі дозволити господарства. Останнє зокрема, часто уможлиблюється за рахунок інсценування за допомогою кодів сигніфікації (зокрема реклами) заохочень до взяття кредитів, що, як правило, здійснюється за допомогою мережевих комунікацій.

Таким чином, комунікації у сфері споживчої поведінки набувають якостей «нормальних аварій», проявляють себе амбівалентно і складно. Індивіди прагнуть якомога вигідніше використовувати свої особисті ресурси, у зв'язку з цим проявляється тенденція до якісної зміни ролі споживача з пасивного до активного – такого, що здійснює відбір рішень, коментує, радить, рекомендує, пропонує свої варіанти. Прагнення більше встигнути за короткий проміжок часу призвели до інтенсифікації комунікацій, зокрема мережевих, але зв'язки між споживачами у такому контексті служать для задоволення інсценованих потреб і передусім є, як справедливо вважає Л. Щеліна, своєрідною грою кодів сигніфікації¹⁶. Адже при цьому вони недостатньо критично оцінюють інсценовані товаровиробниками відкладені наслідки, парадоксальним чином перетворюючи своє життя у ще більш вразливе. Збільшення числа іпотечних кредитів, зростання кредитування на великі суми грошей¹⁷, що відбулися одночасно з цим, засилия мікрокредитів стало основою життя, нормою без оцінки збільшення вразливості. Подібні практики народжують, у свою чергу, «нормальні аварії» – зокрема, у вигляді фінансово-економічної кризи, і призводять до перетворення комунікацій у такому контексті в елемент ірраціональної вистави (Г. Дебор)¹⁸.

«Нормальні аварії» потенційно виникли в усьому світі і в системі праці та зайнятості. У контексті розвитку технічно нових засобів комунікації проявляється характерна матриця праці, що створює абсолютно нові соціальні явища і самостійно виникаючі практики, засновані на дистанційних зв'язках. Такі тенденції розвиваються саме у зв'язку з експансією мереж, що, як зазначає М. Кастельс, є принципово важливим для розуміння природи соціальних комунікацій у ХХІ ст. Вчений вважає важливим сигналом кардинальних змін у сучасному суспільстві трансформацію структури і формату праці і трудових відносин, а також зайнятості в усьому світі¹⁹. Вжиті заходи для розвитку сфери виробництва і фінансово-економічного сектору виявилися вельми амбівалентним, надзвичайно впливовими на комунікації між людьми, їх трудові та особисті стосунки, такими, що породили безліч уразливостей.

Зміни в комунікаціях у сучасному суспільстві є досить кардинальними, вони суттєво впливають на трансформації сфери праці²⁰. Світова економічна криза значною мірою посилила проблеми, пов'язані з регулюванням зайнятості, і показала, що за період реформ так і не вдалося створити дієві механізми забезпечення ефективної зайнятості. Неминучими наслідками цієї кризи стали: зниження платоспроможного попиту населення, що призвело до зменшення попиту на товари та послуги, значне скорочення виробництва товарів і послуг, масове звільнення персоналу на підприєм-

¹⁵ Viewpoint: Manuel Castells on the Rise of Alternative Economic Cultures. (2012, October 31). Retrieved from <http://www.bbc.com/news/business-20027044>

¹⁶ Щеліна, Л.А. (2016). *Уязвимости сетевых коммуникаций в современном обществе: теоретико-методологические подходы: дис.... канд. социол. наук*. Москва: МГИМО(У).

¹⁷ Castells, M. (2010). Op. cit., XXV.

¹⁸ Дебор, Г. (2000). *Общество спектакля*. Москва: Логос.

¹⁹ Castells, M. (2010). Op. cit., XXIV.

²⁰ Castells, M. (2010). Op. cit., XXII.

ствах і, як наслідок, підвищення рівня безробіття та підвищення напруженості на регіональних ринках праці. Кризові явища спричинили не менш глибоку соціальну кризу. Наслідки цієї кризи впливають на всі процеси, які відбуваються в суспільному житті, і безпосередньо стосуються зайнятості населення²¹.

Масово впроваджуються технічні новації в організації, відбувається автоматизація виробництва з використанням інформаційних технологій контролю та управління. У зв'язку з цим, підвищується ефективність виробництва за рахунок автоматизації таких операцій, які раніше вимагали великих фізичних і тимчасових витрат. Крім того, прагнення до автоматизації стимулює розвиток наукомістких виробництв і затребуваність наукових кадрів.

У той же час, необхідно бачити виникаючі уразливості соціальної сфери – зникають багато професій, змушуючи працездатних індивідів шукати і проходити професійну перепідготовку²². Працівники характерних для індустріального модерну професій змушені змінювати спеціальність або значно трансформувати свою працю з використанням нових технологій. Впровадження високих технологій в організації в цілому не призвело до скорочення робочих місць, хоча багато професій дійсно зникли: у XXI ст. остаточно незатребуваними виявилися такі фахівці ручної, неавтоматизованої роботи, як ткачі, свічники, кушніри, складуви, секретарі-машиністи, збирачі деталей на заводах, креслярі й багато інших. Більше того, у багатьох сферах усе частіше люди замінюються на проекції – наприклад, у багатьох аеропортах міст Європи замість реального співробітника стійки інформації або касира, що видає талони на посадку, ми знайдемо відповідні автомати або проекції роботів-асистентів. Комунікації в таких умовах стають гібридними, роботизованими, ставлять користувачів в рамки заданих комп'ютеру алгоритмів і можуть народжувати нові уразливості. Ті індивіди, які не опанували нові технології, виявляються безпорадними при спробі отримання автоматизованих послуг, що вимагає відповідних заходів з навчання та передбачає адаптаційний період.

Також як «нормальна аварія», що впливає на вразливість комунікацій і свідчить про амбівалентність динаміки розвитку сучасного суспільства, може розглядатися сучасна демографічна ситуація.

Сучасна молодь має низку специфічних характеристик. Зупинимося на тих з них, які амбівалентно впливають на характер комунікацій у сучасному суспільстві і здатні форсувати появу низки нових «нормальних аварій». З одного боку, зростання рівня народжуваності у країнах, що розвиваються, створює нові можливості для соціально-економічного розвитку. У деяких з цих країн фіксуються демографічні вибухи, пов'язані з модернізаційним ривком у національній економіці і зростанням рівня життя. Це може означати наступне: через 20 років у даних регіонах можливо буде побачити прояви активності молоді, що створює потенціал для економічного, соціального й культурного розвитку.

З іншого боку, виникають і дещо відмінні ефекти. Розвивається нестабільність ринку праці, поширення гнучкого графіку роботи, можливості дистанційного заробітку, швидка адаптованість до мінливих умов, а також необтяженість зобов'язаннями – усе це призводить до того, що молоді люди мають порівняно багато вільного часу. З цих же причин, а також будучи технічно найбільш майстерною частиною населення і представляючи найактивніших користувачів мобільних засобів зв'язку, молодь є надзвичайно мобільною. Крім того, вона являє собою в цілому найменш консервативний прошарок населення різних країн. Але, в той же час, сучасне суспільство стало свідком і ідеологічного «повернення до коріння» молодих іммігрантів у західних країнах, тобто свідком проявів традиціоналістського консерватизму у формі ісламського екстремізму. У зв'язку з цим доцільно зазначити, що кожен сьомий мігрант у

²¹ Дяків, О.П. (2014). Сучасні особливості трансформації форм зайнятості в регіоні та перспективи їх розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*, 1, 255.

²² Castells, M. (2010). *Op. cit.*, XXII.

світі молодший від 20 років²³. У цілому молодь у всьому світі найбільш часто проявляє радикалізм. До того ж, молоде покоління схильне до показних ірраціональних, спонтанних, необдуманих дій для підтвердження власної значущості. Підсилює вразливість молоді й те, що її представники недостатньо критичні й самокритичні і часто є мішенню злочинних дій. Нарешті, сприятливі соціоекономічні умови періоду, який прийшов на їхнє дитинство, а також багато в чому інсценований диктат консюмеризму (споживацтва, яке виходить за межі потреб для існування людини) призводять до того, що молодь більш вимоглива до матеріальних умов власного життя і сконцентрована на швидкому задоволенні своїх бажань²⁴.

Усі ці риси сприяють зростанню числа вразливостей комунікацій молодих людей, які самі, в силу вікових і контекстуальних особливостей, також виступають в ролі їх джерел.

Урбанізація також амбівалентно впливає на встановлення, підтримку і розвиток соціальних зв'язків, сприяючи розвитку мережових комунікацій. Останнє десятиріччя характеризується найпотужнішою хвилею урбанізації в історії людства. М. Кастельс стверджує, що якщо такі тенденції збережуться, то $\frac{2}{3}$ населення планети стане міськими жителями до 2030 року, $\frac{3}{4}$ – до середини століття²⁵. Комунікаційні технології призвели до більшої концентрації людей в обмеженій кількості місць на Землі, звідки з іншою частиною планети можна взаємодіяти за допомогою телекомунікаційних комп'ютерних мереж і швидких систем передачі даних. Поширюється така тенденція: успішні молоді люди вважають за краще життя в центрі міста аніж у передмістях, адже саме тут концентрується спілкування «в барах, дозвільних клубах, ресторанах і нічних клубах»²⁶, основні бізнес-центри зосереджені саме в центрі – так, місце роботи стає територіально ближче, при цьому зберігається співприсутність соціальних світів²⁷. Це дійсно зручніше, швидше, простіше, дає більше можливостей для розвитку і встановлення контактів, пошуку балансу між роботою та дозвіллям, особистим розвитком.

У сучасному суспільстві урбанізація включає в себе не тільки міста, а й «регіон-метрополії», про що говорить М. Кастельс, звертаючи увагу на ресурсний фактор як основний у розвитку цієї тенденції. За спостереженням ученого, створюється нова просторова архітектура з глобальних мереж, що з'єднують регіон-метрополії з іншими регіонами світу. Стверджується прямий зв'язок між технологічними змінами у суспільстві й еволюцією його просторових форм, зокрема такої форми, як «регіон-метрополія». Такий регіон виникає в результаті двох взаємопов'язаних процесів: децентралізації великих міст у бік області і об'єднання існуючих раніше міст-центрів, які інтегруються завдяки появі комунікаційних можливостей. Це нова просторова форма, оскільки в одній просторовій одиниці вміщуються одночасно міські й сільські райони, відкриті простори й густонаселені житлові території, безліч міст на території переривчастої сільській місцевості. Такі регіони мають кілька центрів і не відповідають традиційній логіці розмежування центральних міст і їх передмість. Кожен з цих центрів має й виконує свою функцію.

У ХХІ ст. регіон-метрополія стає універсальною міською формою. Просторова структура стала поліцентричною і одночасно ієрархічною, оскільки кожен з районів виконує власну функцію. Така форма стала можливою завдяки мережовій взаємодії – ключовою просторовою рисою суспільства мережових структур стає мережева взає-

²³ Кількість мігрантів у світі перевищила 270 мільйонів. (2019, 18 вересня). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2782330-kilkist-migrantiv-u-sviti-perevisila-270-miljoniv.html>

²⁴ Центр «Нова Європа». Фонд ім. Фрідріха Еберга. (2017). *Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування*. Retrieved from http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf

²⁵ Castells, M. (2010). Op. cit., XXXII.

²⁶ Урри, Дж. (2013). Мобильности и близости. *Социологические исследования*, 2, 6.

²⁷ Zukin, S. (1988). The Postmodern Debate over Urban Form. *Theory, Culture & Society*, 5, 431-446.

модія локального і глобального²⁸. У свою чергу, процеси урбанізації та розширення міст-метрополій сприяють збільшенню і прискоренню руху інформаційних потоків і, з одного боку, числа контактів і актів комунікації, створюючи інформаційні «хаби» у великих містах. Але крім технічно обумовленої зручності й фізичної близькості до матеріальних, фінансових, культурних, людських та інформаційних потоків, вони проявляють себе амбівалентно.

Отже, міське життя сприяє інтенсифікації числа комунікацій і соціальних контактів, але характер соціальних зв'язків ускладнюється. Незважаючи на технічне вдосконалення засобів комунікації, а також зростання доступності інформації і збільшення швидкості обміну нею, дані процеси не обов'язково сприяють розвитку соціальної спільноти, впливаючи на якість спілкування амбівалентно, можуть виступати фактором послаблення стійких відносин. У таких умовах мережеві комунікації можуть стати як джерелом поліпшення ситуації, фактором адаптації комунікації до урбанізації, так і нести у собі латентні ризики.

Глобалізація, фактично приймаюча форму глокалізації, все частіше амбівалентно проявляє себе стосовно комунікацій. Мінливі умови сучасного світу змушують дослідників розглядати глобалізаційні процеси з нових позицій: зокрема, зміщується фокус з економічної детермінованості на соціальні й культурні фактори; явища розглядають з гуманістичної точки зору, що продиктовано сучасними тенденціями. Глобалізаційні процеси З. Бауман розділяє на негативні й позитивні прояви (зокрема, пов'язані з правом і політикою)²⁹.

Технічно детермінована теорія «глобального села» М. Маклюєна поступається більш точно відображаючим складний характер розвитку сучасного соціуму з появою анклавних просторів концепціям «глокальна села»³⁰, глокалізації³¹, гло-локалізацій³², появи «третьох просторів» за рахунок знецінення локальних культур³³ – нових, у тому числі гібридних форм соціальної дійсності. Зазначені концепції, перш за все, підкреслюють ризикогенність даних явищ і особливостей розвитку суспільств. Так, паралельно тому процесу планетарного масштабу, який виник в бізнесі, фінансах, торгівлі й потоках інформації, йде і процес «локалізації», закріплення простору. У сукупності два тісно взаємопов'язані процеси – глобалізації і локалізації – призводять до різкої диференціації умов існування населення цілих країн, регіонів і різних сегментів цього населення.

Мережа Інтернет сприяє розвитку не лише глобальної спільноти, але й груп безпосереднього спілкування, у тому числі етнічних. Вони присутні у віртуальному комунікативному просторі поза національними кордонами, але приватно, закрито для інших груп. Разом з тим, являючи собою зразки спільнот, які порівняно злагоджено комунікують, вони об'єднані досить стійкими зв'язками й відносинами, дбайливо ставляться до своєї мікрокультурної спадщини членів суспільства.

Висновки. Як видно з наведеного вище, нові форми комунікації є амбівалентними: з одного боку, є продовженням і новим виміром традиційно сформованих форм суспільної комунікації, а з іншого – є соціокультурними новаціями, здатними по-новому впливати на якість життя індивіда, функціональність і динаміку розвитку суспільства і його інститутів. Формується нова комунікаційна культура, в якій люди-

²⁸ Castells, M. (2010). Op. cit., XXXIII.

²⁹ Бауман, З. (2004). *Глобализация. Последствия для человека и общества*. Москва: Издательство «Весь Мир».

³⁰ Wellman, B. (2004). The Glocal Village: Internet and Community. *The Arts and Science Review. University of Toronto*, 1(1), 26-29.

³¹ Robertson, R. (1995). Glocalisation: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, & R. Robertson (Eds). *Global Modernities* (pp. 25-44). New York: Sage.

³² Кравченко, С.А. (2011). *Динамика современных социальных реалий: инновационные подходы*. Retrieved from <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/02/22/1214890354/Kravchenko.pdf>

³³ Бек, У. (2001). *Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию*. Москва: Прогресс-Традиция.

на, маючи доступ до новітніх технологій, стає актором, що впливає не тільки на свою життєдіяльність, але й на подальший розвиток інститутів суспільства.

Нова комунікаційна матриця заснована на логіці складних систем: мережеві комунікації відрізняються нелінійністю, відсутністю центру й ієрархії. Так, мережа Інтернет у сучасному суспільстві поступово перетворюється у простір поширення нових комунікативних практик, які формують адекватні їм культурні зразки взаємодій. Ці світоглядні й поведінкові установки, сприйняті завдяки досвіду мережевих комунікацій, створюють характерний стиль життя, формують особливий тип особистості, здатної вплинути на динаміку суспільства. При цьому, зберігаються традиційні типи соціальності і не всі індивіди відчують потребу й готові до мережевізації своїх комунікацій.

Оскільки динаміка розвитку інформаційного суспільства є амбівалентною й надзвичайно інтенсивною, то й її дослідження матимуть перманентну актуальність і наукову значущість. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує ціннісна сфера інформаційного суспільства, тому аксіологічні дослідження динаміки суспільного розвитку є одними з пріоритетних для сучасної вітчизняної гуманітарної науки.

REFERENCES

- Afenchenko, H.V.** (2009). Sociolohichni aspekty vyvchennia komunikatsii sotsiokulturnoi diialnosti. [Sociological aspects of the study of communications of socio-cultural activity]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 27, 97-104. [in Ukrainian]
- Bauman, Z.** (2004). *Globalizatsiia. Posledstviia dlia cheloveka i obshchestva*. [Globalization. Implications for man and society]. Moskva: Izdatelstvo «Ves Mir». [in Russian]
- Beck, U.** (2010). *World at Risk*. Cambridge: Polity Press. [in English].
- Beck, U.** (2001). *CHto takoe globalizatsiia? Oshibki globalizma – otvety na globalizatsiiu*. [What is globalization? The errors of globalism are the answers to globalization.]. Moskva: Progress-Traditsiia. [in Russian]
- Belanger, F., Collignon, St., Enget, K. & Negangard, E.** (2017). Determinants of early conformance with information security policies. *Information and Management*, 54, 887-901. [in English].
- Berger, P. & Hantington, S.** (2004). *Mnogolikaia globalizatsiia*. [Manyfaces Globalizations]. Moskva: Aspekt Press. [in Russian]
- Castells, M.** (2010). *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I: The Rise of the Network Society*. Oxford: Wiley-Blackwell. [in English].
- Crabtree, C. & Nelson, M.J.** (2017). New Evidence for a Positive Relationship between De Facto Judicial Independence and State Respect for Empowerment Rights. *International studies quarterly*, 61 (1), 210-224. [in English].
- Debor, G.** (2000). *Obshchestvo spektaklia*. Moskva: Logos. [in Russian]
- Diakiv, O.P.** (2014). Suchasni osoblyvosti transformatsii form zainiatosti v rehioni ta perspektyvy yikh rozvytku. [Modern features of transformation of employment patterns in the region and prospects for their development]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, 1, 252-259. [in Ukrainian]
- Giddens, E.** (2004). *Uskolzaiushchii mir: kak globalizatsiia meniaet nashu zhizn*. [Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives]. Moskva: Ves mir. [in Russian]
- Khyzhniak, L.M.** (2017). Mify pro sotsialnu statystyku, profesiina pidhotovka sotsiologiv ta informatsiina bezpeka derzhavy. [Myths about social statistics, professional training of sociologists and information security of the state]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia: Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody*, 38, 92-95. [in Ukrainian]
- Kilkist mihrantiv u sviti perevyshchyla 270 milioniv (2019, 18 veresnia). [The number of migrants in the world has exceeded 270 million]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2782330-kilkist-mihrantiv-u-sviti-perevisila-270-miljoniv.html> [in Ukrainian]
- Kravchenko, S.A.** (2011). *Dinamika sovremennykh sotsialnykh realii innovatsionnye podkhody*. [The dynamics of modern social realities: innovative approaches]. Retrieved from <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/02/22/1214890354/Kravchenko.pdf> [in Russian]
- Markozova, O.O.** (2016). Dosiahnennia zhyttievoho uspikhu liudyny v umovakh informatsiinoho perevantazhennia. [Achievement of life success of a person in conditions of information overload]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava*

- Mudroho*». *Seriia: Filosofiia*, 4 (31), 175-182. [in Ukrainian]
- Perrow, Ch.** (2011). *Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies*. Princeton: University Press. [in English].
- Robertson, R.** (1995). Glocalisation: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, & R. Robertson (Eds). *Global Modernities* (pp. 25-44). New York: Sage. [in English].
- Safa, N. & Maple, C.** (2016). Human errors in the information security realm – and how to fix them. *Computer fraud and security*, 9, 17-20. [in English].
- Shchelina, L.A.** (2016). *Uiazvimosti setevykh komunikatsii v sovremennom obshchestve teoretiko-metodologicheskie podkhody*. [Vulnerabilities of network communications in modern society: theoretical and methodological approaches]. Moskva: MGIMO(U). [in Russian]
- Tortika, O.O. & Bilychenko, O.L.** (2010). Informatsiino-komunikatsiinyi prostir yak vidobrazhennia suchasnoho sotsiokulturnoho seredovyshcha. [Information and communication space as a reflection of the modern socio-cultural environment]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 30, 80-87. [in Ukrainian]
- Tsentr «Nova Yevropa». Fond im. Fridrikha Eberta. (2017). *Ukrainske pokolinnia Z: tsinnosti ta oriientyry. Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia*. [Ukrainian Generation Z: Values and Landmarks. Results of a national poll]. Retrieved from http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf [in Ukrainian]
- Urry, J.** (2000). *Sociology beyond Societies. Mobilities for the twenty-first century*. London and New York: Routledge. [in English].
- Urri, Dzh.** (2013). Mobilnosti i blizosti. [Mobility and proximity]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, 2, 3-14. [in Russian]
- Veiga, A. & Martins, N.** (2017). Defining and identifying dominant information security cultures and subcultures. *Computers & Security*, 70, 72-94. [in English].
- Viewpoint: Manuel Castells on the Rise of Alternative Economic Cultures. (2012, October 31). Retrieved from <http://www.bbc.com/news/business-20027044> [in English].
- Wellman, B.** (2004). The Glocal Village: Internet and Community. *The Arts and Science Review. University of Toronto*, 1 (1), 26-29. [in English].
- Zukin, S.** (1988). The Postmodern Debate over Urban Form. *Theory, Culture & Society*, 5, 431-446. [in English].

Oleg Danilyan,

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5308-4664>

Olexander Dzoban,

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2075-7508>

The information society: ambivalence development dynamics

The article focuses on the fact that with the advent of a new type of society its structure and the structure of social relations will undergo serious changes. This is due to the new ways of social interaction, based on the appearance and introduction of new information technologies. Virtual reality, which is constructed with the help of computer technology and global communication Internet, adds a new dimension to social relations. The process of virtualization of society contributes to the emergence of new, or the modification of existing social practices, which in turn causes the reaction to them by the public, whereby new behavioral, communicative algorithms.

The aim of this work is to identify and explore the most significant indicators of the ambivalence of the dynamics of the development of the information society.

It is shown that modern society is experiencing large-scale structural and functional changes, evidence of which serve as the systemic crises of global significance, the protest movement and staged to network communication conflicts, the spread of radical ideologies and extremist. Increasing instability and vulnerability are complicated and increase in number, referring to the functionality of both traditional and modern network com-

---

munications. Clashes of traditional forms of sociality and new realities that are radically different from them, including virtual reality.

Demonstrated that in modern society, manifested reality in the form of «normal accidents» – the new social vulnerabilities of potential disasters and accidents that are a consequence of the growing interaction between humans and complex technical systems. Selected illustrative few of the most controversial trends of modern social development, manifested in various aspects of human activity and are «normal accidents». It is proved that Modern communication network are nonlinearity, absence of center and hierarchy. So, the Internet in modern society is gradually transformed into a space of proliferation of new communicative practices that shape adequate cultural patterns of the interactions. This creates the characteristic style of life, forms a special type of personality that can affect the dynamics of society. This saves the traditional types of sociality and not all individuals are ready to network their communications.

Key words: *information society, communication, «normal accident», social dynamics, globalization, urbanization*